

УДК 81(092)Німчук:811.161.2'276.11

ВАСИЛЬ НІМЧУК
ЯК УКРАЇНСЬКА ЕЛІТАРНА МОВНА ОСОБИСТІТЬ:
ВЕРБАЛЬНІ Й НЕВЕРБАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ
КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ
(на матеріалі спогадів про вченого)

Тетяна Космеда

Донецький національний університет імені Василя Стуса
кафедра романо-германської філології та зарубіжної літератури
вул. 600-річчя, 21, 21021, Вінниця, Україна
тел.: 043 250 89 48
ел. пошта: tkosmeda@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8912-2888>

У статті запропоновано аналіз дискурсу спогадів про мовну особистість Василя Німчука для презентації його мовного портрета. Актуалізовано теорію персонального дискурсу, або Я-лінгвістики і мовної особистості. Спогади про В. Німчука належать колегам ученого, його родичам, учням, приятелям і друзям. Доведено статус В. Німчука як вишуканої мовної особистості української сучасності й схарактеризовано основні параметри його комунікативної компетенції у вербальному й невербальному вимірах. Для лінгвоперсони В. Німчука характерна майстерність у моделюванні позитивних комунікативних ситуацій, уміння створювати теплу атмосферу спілкування, повсякчасно виявляти толерантність і принциповість, доброзичливий тон розмови, активне використання рідного діалекту в повсякденній комунікації, дотепність, спроможність моделювати гумор, іскрометно жартувати, дотримуватися національних форм мовленнєвого етикету. Учений мав власні слова-фаворити, улюблені дискурсивні слова й вирази. Він часто вживав демінутивні форми. В. Німчук умів трансформувати прецедентні висловлювання відповідно до ситуації. Знав багато анекдотів, зразків закарпатського фольклору. Його називають майстром вишуканих тостів. Лінгвоперсона професора ілюструє полілінгвізм. Він володів десятима мовами, крім української і російської, ще такими слов'янськими, як сербська, чеська, церковнослов'янська, а також низкою неслов'янських мов, зокрема англійською, іспанською, німецькою, румунською, угорською. Невербальна поведінка науковця характеризується особливим поглядом, унікальним виразом очей, неповторним тембром голосу, м'якістю інтонацій, унікальною посмішкою, своєрідною манерою слухання. Учений мав талант до співу: володів мелодійним альтом. Його виокремлювало серед інших високе чоло. До типових жестів професора відносять піднятий угору вказівний палець лівої руки як наголошення на важливості викладеної інформації.

Ключові слова: Василь Німчук, вишукана мовна особистість, вербальний і невербальний вимір, дискурс, комунікативна компетенція, мовний портрет, спогади.

DOI:

Постановка проблеми. У дослідженні актуалізовано методологічні засади антропоцентризму та сучасної функційно-прагматичної парадигми знань. У фокусі уваги – теорія мовної особистості, а також Я-лінгвістика, чи теорія его-тексту, що спроектована на документальний, чи персональний дискурс: у цій науковій студії обрано мемуарний жанр. Крім того, у фокусі уваги й комунікативна лінгвістика з урахуванням її складників – вербальної та невербальної комунікації. Розробляється проблематика дослідження мовного портрета української елітарної, або вишуканої лінгвоперсони. Зазначений пошуковий ракурс важливий і для методики викладання української мови, насамперед і як іноземної, оскільки навчати української мови слід на найкращих зразках мовлення, який і демонструють елітарні національні лінгвоперсони.

Мета наукової розвідки – аспектуально схарактеризувати дискурс спогадів про видатного наукового діяча сьогодення, ученого-мовознавця, члена-кореспондента АН України Василя Німчука для презентації його мовного портрета. **Завдання** цієї статті – (1) показати статус В. Німчука як вишуканої мовної особистості української сучасності й (2) презентувати основні параметри його жанрової та комунікативної компетенції у вербальному й невербальному вимірах. **Дослідницький матеріал** – дискурс спогадів про вченого (2018) [8] (далі в дужках подаватимемо прізвище автора спогадів за вказаним виданням, цитати – курсивом та конкретні сторінки). Зауважмо, що спогади інтерпретуються по-різному, зокрема одна з авторок розглядуваних мемуарів (А. Вегеш) образно порівняла їх з ранюю, що презентовано в назві її спогадів – *Умирають майстри, залишаючи спогад, як рану*... (жирн. шрифт автор. – Т. К.) (А. Вегеш) [8 : 30].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне мовознавство відзначається увагою до опису елітарних мовних особистостей, до яких відносимо й ученого-мовознавця Василя Німчука, чий мовний портрет маємо можливість простежити крізь призму спогадів про цю неповторну людину, нашого талановитого сучасника. Мовний образ цієї лінгвоперсона на матеріалах спогадів про неї презентуємо **вперше**.

Зауважмо, що питання теорії персонального дискурсу, або его-тексту активно розглядають польські [9; 10] та українські [4] вчені, зокрема описують і мовлення зразкових українських лінгвоперсон – знаних мовознавців [3], і дискурс мемуарів, авторами яких є відомі лінгвісти [5]. Питання ж теорії мовної особистості в українській лінгвістиці докладно схарактеризував у своєму монографічному дослідженні А. Загнітко [1] та колектив авторів – Т. Космеда, А. Загнітко і Ж. Краснобаєва-Чорна в монографії, що презентована англійською мовою [6]. Зразки опису комунікативного портрета елітарної мовної особистості науковця з урахуванням своєрідності невербальної комунікації пропонує Т. Осіпова [7].

Виклад основного матеріалу. Автори текстів мемуарів, які аналізуємо в цьому дослідженні, звернули увагу на **характерні параметри мовної та комунікативної спроможності вченого**, що виявлялися під час повсякденного спілкування з ним, указуючи на його майстерність моделювати позитивні комунікативні ситуації. Спробуємо їх узагальнити. М. Медвідь, наприклад, відзначила здатність В. Німчука швидко завойовувати симпатії своїх співрозмовників і налаштовувати їх на довірливу комунікацію, створюючи відповідну теплу атмосферу спілкування (порівн.: *Через годину бесіди мені здавалося, що ми з паном професором давні знайомі...* [8 : 102]); ... *невимушену атмосферу розмови...* (С. Зінченко) [8 : 78]. А. Даниленко наголосив на тому, що в розмовах із колегами В. Німчук був *відкритим і навіть лагідним*, а також *без жодних маніжностей* [8 : 73]. **І. Саботаж помітив яскраву рису комуніканта – повсякчасний вияв толерантності й принциповості**, про що було зауважено так: *Він був надзвичайно толерантним співрозмовником, проте непоступливим у принципових речах* [8 : 132–133]. Н. Пуряєва засвідчує, що Василь Васильович *легко вступав у розмови [...], умів сперечатися [...] делікатно...* [8 : 120]. Ю. Осінчук наголосив: *...у мене чомусь зародилася довіра, потреба в спілкуванні і в зближенні з цим чоловіком* [8 : 110]. В. Коровський уважає, що *...Василь Васильович завжди знаходив слова підтримки...* [8 : 83–84], а В. Грещук і П. Салевич виокремлюють його відкритість і простоту у спілкуванні [8 : 134; 70]. Р. Коца також пише, що *...з ним було приємно просто поговорити про все: про погоду, політику, здоров'я...* [8 : 87]. На доброзичливий тон розмови й щире зацікавлення нею вказувала В. Баньої, а характер розмови практично

завжди був дружній й невимушений; кожна розмова була святом; він умів ...цілюще впливати на співрозмовника [8 : 14–15]; ...був таким захопливим співбесідником, що час, проведений у його товаристві, видався якимось шаленим галопом (Т. Ліхтей) [8 : 99]. І. Гнатюк манеру мовлення В. Німчука характеризує як м'яку мову [8 : 49], тобто учений злагіднював і виразнював розмову (П. Гриценко) [8 : 54].

Однією з характерних ознак мовлення вченого, як зазначають мемуаристи, була його любов до говорів, активне використання рідного діалекту в повсякденній комунікації, порівн.: *Вчений часто розмовляв закарпатським діалектом* (П. Салевич) [8 : 134]. На думку П. Гриценка, *глибоко символічно, що В. В. Німчук, знаний і шанований учений, перебуваючи вже на вершині наукових осягнень, з молодечим захопленням заявив: “Я закоханий у закарпатський діалект!”* (П. Гриценко) [8 : 54]. М. Кондор уточнює: *...він розмовляв зі мною, як правило, діалектом, “по-нашому” (точніше, як зазначено в одній з його статей, “рідним верхньонадборжавським (північномарамороським) говором”)*. Цінною є думка вченого про те, що *“власне любов до рідної, національної мови й починається з любові до рідної говірки”* (М. Кондор) [8 : 81]. В. Грещук переконаний, що *переведення спілкування із співрозмовником на рідне йому говіркове мовлення налаштувало на ...щемливо-гумористичну настроєвість* [8 : 70]. В. Шаркань наводить зразки діалектного мовлення В. Німчука: *Василь Васильович із притаманним йому гумором сказав: “...Но, кідь ходь мало съте, лемакы, патріоты, та могли бы съте в Кіральгазі пам'ятну табличку на Гоїроді [Замкова гора в Королеві. – В. Ш.] покласти, обы люди знали, що у вас была переписана така книга...”; ...своїми жартами, дотепністю, позитивом Василь Васильович постійно дивував. Коли одного разу за щоденними клопатами я забув привітати його з днем народження (не тому, що не пам'ятав про 6 липня, а через те, що не помітив, що воно вже настало...), а через кілька днів звернув увагу, яке вже число, із соромом телефонував, пробував якось виправити ситуацію (а як її виправити?), Василь Васильович у своєму стилі звів усе до жарту: “У таких випадках кажуть: “Мы вже туй третій динь п'єме за ваше здоровля..” :); На запитання “Як ся маєте?” Василь Васильович чи то з гумором, чи то із сумом часто відповідав: “Та тручаю своєю тяжку бідицію з людськым гораздоім...” [8 : 158]; Коли в ході дискусії на поважному науковому форумі видатний учений запитав мене, тоді ще аспіранта, по-нашому “Як вам ся видит?”, то це викликало здивування й захоплення водночас. Відповів я рефлекторно теж по-нашому: “Гонно быти”. Василь Васильович задоволено усміхався. Після того я з ним, здається, ніколи не розмовляв літературною мовою. Діалектом було комфортніше, бо з найріднішими, найближчими людьми звично саме так говорити, у літературній мові є щось штучне, а з Німчуком бути штучним, фальшивим не можна [8 : 155]. Він знав церковні наспіви різних регіонів – галицького, кийвського, свого рідного – закарпатського (Н. Пуряева) [8 : 120], про що пише й отець Ю. Осінчук: *Церковні наспіви у специфічному закарпатському звучанні... Ще й досі відчувається мені голос Вчителя, який наспівував для мене “Херувимську пісню” чи “Христос Воскрес” закарпатським мотивом* [8 : 112]. Р. Коза пригадувала, що *при будь-якій нагоді, особливо зустрічаючи земляків, завжди переходив на говірку. Однак у моїй особі Василь Васильович знайшов “невдячного” співрозмовника, бо я “вароська (‘міська’)” дитина. Але і з цього становища ми знайшли вихід. Оскільки закарпатський діалект я розумію, хоч не розмовляю, Василь Васильович говорив “по-нашому”, а я українською літературною* [8 : 86]. О. Собко згадує про характер розмов з Учителем:*

Поради й підказки, підтримка й філії від Василя Васильовича завжди мали щирій позитив, який супроводжувався словами-перлами “довжанських” і “доманинських” говірок [8 : 142].

Дотепність, спроможність моделювати гумор, іскрометно жартувати й майстерно його переказувати, що було характерне для лінгвоперсони В. Німчука, відзначають Г. Баран, П. Білоусенко, Г. Войтів, К. Городенська, С. Єрмоленко, В. Коровський, О. Кровицька, В. Коровський, І. Ліхтей, Т. Ліхтей, М. Мозер, П. Салевич, Мар'ян і Марія Скаби, Н. Сологуб та ін., наголошуючи, що почуття гумору було вродженим у вченого. Порівн.: *Василь Васильович Німчук був великим життєлюбом, людиною веселої вдачі, умів дотепно жартувати, знав велику кількість анекдотів, жартів, бувальщин. ... А навіть відомі всім жарти Василь Васильович умів розповісти так, що вони сприймалися абсолютно по-новому: свіжо, смішно, дотепно (Г. Баран) [8 : 16].* У спогадах П. Білоусенка міститься інформація про вміння вченого миттєво жартувати, формулювати дотепи, насамперед він глузував і над собою (самоіронія): *Був жартівником, зокрема колеги донині згадують, як Василь Васильович читав газету зі США. Запитали: “Ви й по-англійському читаєте?”. Зразу ж відповів: “Читаю, лиш нічого не розумію!”. Гай-гай! Професор володів кількома європейськими та деякими неєвропейськими мовами [8 : 27].* Жарти метра науки номінують іскрометними (Марія і Мар'ян Скаби) [8 : 138]. Із гумором реагував В. Німчук на нові тенденції щодо мовного фемінізму: *Неодноразово жартував, що у нашому відділі працюють і лексикографи, і лексикографині (Г. Войтів) [8 : 40].* І. Ліхтей особливо захоплювався почуття гумору професора, порівн.: *...він назвав нас, групу підтримки із Закарпаття, “корчагінцями”, натякаючи на винний промисел краю [8 : 97].* Приклади здатності В. Німчука сміятися над собою, його спроможности до самоіронії містяться в спогадах П. Салевича: *Вчений ...пересипав розповіді веселим гумором та жартами (зокрема, про власні дослідження “темних місць” “Слова” казав: “Я робив темні місця ще темнішими”, а замість того, щоб сказати, що нема на щось ради: “на те нема вченої ради)... академік розповів жарт, у якому він солідаризувався із несподіваним “заключенням” щодо “Слова” свого неназваного знайомого, який твердив, що “Слово о полку” є ловушкою для божевільних... [8 : 134].* Н. Сологуб навела приклади вербалізації гумору, які запам'ятала з особистого спілкування: *Бачить, що у тебе чомусь “шкребє на серці”, і зараз же видає: “О-о-о! Чому Ви така похмура? У Вас же шляпа “типа циліндр” є. Він особливо любив інкрустувати в таких випадках українське мовлення російськими словами із своїм наголошуванням слів, як наприклад, “не по средствам одеваетесь”! І ти не можеш не засміятись, бо виходило дуже смішно [8 : 140].* Подібне зауважує і Р. Коца: *Справді, він йшов по житті з гумором, сміявся невдачам у лице і з посмішкою перемагав їх. І, мабуть, кожен, хто знав Василя Васильовича, не раз чув від нього: “Шо ся журисте? Най ся кури журиять” [8 : 86].*

Для успішного спілкування він активно використовував сучасні засоби зв'язку. Наведімо фрагмент зі спогадів Л. Гнатенко: *В останні роки життя Василь Васильович спілкувався з усіма нами переважно по Skype і відмовлявся розмовляти по телефону. Пояснював це тим, що хоче всіх нас бачити! Це були короткі чи довгі дружні й душевні розмови про науку й життя [8 : 48].* М. Мезіна-Німчук наголосила: *...стрийко чудово “гуляв” по інтернету та використовував email, Skype та YouTube. Він міг уже працювати з різними документами на відстані та спілкуватися з друзями онлайн [8 : 10].* Професор демонстрував навіть церковні наспіви Skype чи телефоном

(Ю. Осінчук) [8 : 112]. Як згадує І. Фаріон, *наше вечірнє скайпування [...] є найкращим майстер-класом від маестра історії мови. [...] щодня через скайп по кілька годин [...] Він, як досвідчений майстер, огранював сторінки своїми заувагами-мазками...* [8 : 149]. В. Грещук також пригадує, що *в цій людині приємно вражала його добра обізнаність із комп'ютером, його можливостями. Він швидко опанував і дуже полюбляв спілкуватися по скайпу. Останні роки ми дуже часто комунікували саме в такий спосіб* [8 : 71]. Т. Ліхтей також ділиться спогадами про продуктивний спосіб спілкування з учителем: *...Попри поважний вік, він завжди йшов у ногу з життям, легко комунікував-скайпував з науковим світом, рідними та друзями* [8 : 99].

В. Німчук був надзвичайно тактовною людиною, дотримувався чинного мовленнєвого етикету: завжди перепрошував, коли спізнився на зустріч (М. Медведь) [8 : 102]; *Коли люди виходили з храму, він майже нікого не оминув: усіх вітав, для всіх знаходив потрібні слова, жарти, дець і компліменти для жінок...* (В. Коровський) [8 : 83]. Володів учений власними мовними формулами ввічливості: *Стукаючи у будь-які двері столичних високих кабінетів, він незмінно запитував: "Слобінно?", а, почувши ствердну відповідь, урочисто проголошував: "Дякуу!"* (В. Кузан) [8 : 93]. В. Кузан також зауважує, що *на стук у двері він неодмінно відповідав: "Слобінно". І це звучало правильно, дифтонгово, через звук "ї" – слобінно. Саме так, як говорять у нас. Не мало значення, хто стояв за дверима, хоч би й самий президент – мало значення, що тобі дозволяли зайти, і ти мав можливість відповісти на привітання "Слава Ісусу Христу" – "Слава навіки Богу сьтому". Саме так, без усіляких скорочень, як-от "Славайсу". Бо, вітаючись так, ти показуєш співрозмовнику, що нікуди не поспішаєш, що у тебе є час вислухати, порадити, допомогти... Що твоя присутність у цьому кабінеті важлива для його хазяїна, для цього неординарного чоловіка* [8 : 94].

В. Німчук мав свій набір фраз, які використовував під час звертання до учнів, зокрема: *"Пані Одарко, щось Ви довго не даєте за себе знати!?"* (О. Сопко /Долгош/) [8 : 142]. **Так делікатно він вербалізував комунікативний жанр докору.** Як наголошувалося, учений по-особливому актуалізував комунікативний жанр вибачення: *...він начебто перепрошував за критичні зауваження, які він висловить згодом, коли прочитає. Говорив: "Пишіть, Софіє. Спочатку статті будуть недосконалими. Коли будете старшою, такою як я, вам буде легше. Мені теж було непросто, але зараз я пишу легко, ніби граючись"* (С. Федак) [8 : 152].

Створюючи вербальний портрет лінгвоперсона, необхідно виокремити специфічні комунікативні формули вченого, його дискурсивні слова, слова-фаворити, схарактеризувати специфічну манеру спілкування в різних видах комунікації. Під час спілкування сучасники побачили Василя Васильовича *великим і малим одночасно. Він був дома і говорив до своїх людей про великі і величні речі у форматі громадського віча. [...] він завжди був собою. І говорив до людей по-людськи – так, щоб вони розуміли навіть найскладніші поняття. А ще з великою повагою до тих людей. Він не вирізнявся з-поміж ніби нічим... Хоч світився якимось особливо... Він був удома... все було ясно, чітко і просто* (Г. Шумицька) [8 : 161].

Василя Васильовича характеризують як майстра вишуканих тостів (Марія і Мар'ян Скаби) [8 : 138] і вітань, про що пише В. Коровський: *Якось я запросив Василя Васильовича на своє 42-річчя. [...] За своє життя я не чув таких привітань, як тоді від В. В. Німчука* [8 : 83]. Уважають що він був прекрасним оповідачем, знав чимало анекдотів, якими часто веселив колег (В. Грещук) [8 : 71].

Відзначають гарну манеру спілкування професора В. Німчука з докторантами, порівн.: *перемежовував розмову смішиними історіями, жартами чи влучним анекдотом, допомагаючи подолати напругу, спричинену надто пієтетним ставленням до себе. [...] Василь Васильович дуже любив визначення “учитель – учень”; він ніколи не казав “моя аспірантка”, “мій докторант”, “мій підлеглий”, а завжди прагнув наголосити на існуванні особливого міжособистісного зв'язку між собою і тим, чю наукову діяльність він спрямовував, цими двома вічними словами (Н. Пуряєва) [8 : 118]; а ще умів так просто й доступно говорити про складне, так вести дискусії, що ми, аспіранти, не соромилися ставити запитання й показувати свою необізнаність. Коли ж помічав невпевненість, із гумором запитував: “Що вас бентежить?” І щиро сміявся (Л. Костич) [8 : 85]. Умів В. Німчук створювати й гостру полемічну ситуацію, що спостерігали очевидці, наприклад, під час дискусії про потребу реформування українського правопису, яка відбулася між В. Німчуком і П. Толочком. Це демонструвалося на екрані 5-го каналу телебачення. І. Фарін згадує: Я [...] відчувала, як тяжко було аристократичному, виваженому, тактовному й науково аргументованому В. Німчукові протистояти цьому танковій ідеологічній брехні й маніпуляції. [...] вражена нерівною полемікою між чортом та богом... [8 : 148].*

Н. Бабич належить узагальнювальна модель опису наукової комунікації В. Німчука: *Василь Васильович не раз брав участь у наукових, зокрема міжнародних, конференціях, організованих нашим факультетом. Блискуча доповідь, мудра участь у дискусіях, дотепний жарт, терпляча задума для відповіді на запитання численних “прохачів” за консультацією... За ним ходили як за поводитирем [8 : 13]. Він володів талантом не тільки вислухати, але й зрозуміти: про ...уміння вислухати і зрозуміти... пише Ю. Осінчук [8 : 113]; Він був не тільки чудовим побутовим розповідачем, але й уважним слухачем. Якось мені здалося, що він мене не слухає, і я умисно почав говорити нісенітницю, він, не змінюючи виразу обличчя: “Іване, ни бреши” (І. Панич) [8 : 115], що ще раз указує на щирість у спілкуванні.*

Однак водночас відзначають і певну скупість на слова, яку демонстрував учений: *Василь Васильович був [...] дбайливим, толерантним і небагатослівним наставником. Кожне Його слово було зваженим, у манері спілкування домінувала стриманість. Було й тришки гумору, деколи іронії, але не дошкульної, а такої теплої, душевної (Л. Костич) [8 : 85]. Професор відзначався спраглистю до спілкування (Л. Костич) [8 : 86]. Розмови з ним могли тривати довго, порівн.: *Наші розмови були довгими, дуже довгими, але завжди змістовними... (О. Сопко /Долгош/) [8 : 141].**

В. Німчук умів трансформувати прецедентні висловлювання відповідно до ситуації, напр.: *Прощав і мої з ним сперечання щодо окремих палеографічних питань, казав: “Я Вас люблю, але наукова істина дорожча” (Л. Гнатенко) [8 : 48]. М. Сулима зауважив: Цікаво й парадоксально сприймалося те, як Василь Васильович, залюблений у літературну давнину, знаний її фахівець, полюбляв прикрашати свою мову цитатами з популярних фільмів чи шлягерів. На різні випадки у нього завжди був веселий анекдот [8 : 143].*

В. Шаркань та П. Салевич наводять улюблені дискурсивні висловлювання вченого: *Тоді на екскурсію Буковиною я залишився тільки за наполегливою порадою Василя Васильовича (бо “коли ще рутин світа увидит?”). Я був вражений, коли через кілька днів Василь Васильович сам потелефонував (не “подзвонив”, бо “дзвонят у церкви”!), – поцікавився, як я доїхав ододому (В. Шаркань) [8 : 155]; Василь Васильович не виказував*

засмучення, а мудро і врозуміло казав: “Усьо в Божих руках” (П. Салевич) [8 : 135]. Використовував учений, як не дивно, і вирази із мовлення сучасної молоді: “Це має бути бомба!” [...], говорив Василь Васильович про свою хрестоматію (Н. Пуряєва) [8 : 119]. Ще одним дискурсивним виразом В. Німчука була фраза *цвікати в очі*, порівн.: *А переповідаючи про своє нью-йоркське гостювання в Юрія Шевельова, висновкував: робота і її оплата має бути така, аби людина могла купити, що хоче, коли хоче й де хоче, і не залежати від тих, хто звик “цвікати в очі”, мовляв, вивчили тебе, квартиру дали* (В. Путрашик) [8 : 12]). До типових фраз В. Німчука, що регулювали його комунікацію, належала і “*Я подумую*” (М. Мезіна /Німчук/) [8 : 9] або “*Треба подумати*” (А. Фаловський) [8 : 145]. К. Городенська відносить до улюблених крилатих висловів В. Німчука *І на те немає Верховної Ради* [8 : 52], а П. Гриценко вказує на часто вживані Василем Васильовичем слова і вирази з його рідної говірки, що були очікувані й прогнозовані (*мої нянько, мамка, най процені будуть!*) [8 : 54]. Згадуючи про характерні для мовлення В. Німчука комунікативні жанри, указують на відсутність скарг: *...він ніколи не жалівся, а на питання “Як Ви себе почуваете?” завжди казав: “Як всі старі люди”* (Р. Коца) [8 : 86]; *знаходив слово поради-розради для ближнього: “Дасть Богонько, вишитко ся уладить...”* (Т. Ліхтей) [8 : 99]. **Серед улюблених слів ученого – демінутиви, порівн.: ...він розповідав мені про свої почуття від зустрічі з цією дорогою для нього частинкою Закарпаття, уживаючи традиційні для своєї місцевості демінутиви: “Божя Матінка”, “Христочко”** (Н. Пуряєва) [8 : 121].

Василь Васильович був дуже самокритичною людиною. Це стосувалося оцінки його власного усного мовлення. У розмові з І. Паничем учений сказав: *Іване, я знау, ош у мене “єдна думка б’є у пысок другу”, бо у голові інформації много и всьо нарас хочу йим уповісти, а нарася не получают* [8 : 116].

Унікальною здатністю лінгвоперсони вченого є його багатомовність. В. Німчука справедливо називали поліглотом. Ю. Осінчук має інформацію, що *...батько, Василь Німчук, мав талант до вивчення іноземних мов, що успадкував син – Василь Васильович, який знав більше п’яти мов* [8 : 112]. **Але, як видається, тут мемуарист припустився помилки.** Василь Німчук знав більше ніж 5 мов, про що є свідчення його сучасників. Зокрема, І. Панич уважав, що вчений *володів понад десятьма мовами* [8 : 114]. **Є. Барань** наголошує, що В. Німчук розмовляв *із кожною людиною у своєму оточенні її мовою: з румуном – румунською, німцем – німецькою, угорцем – угорською. Якось під час однієї з наших розмов я поцікавилася, де ж вивчив Василь Васильович стільки мов, хто його навчав, а він відповів: “Мій покійний нянько (Царство йому Небесне) казав: поважай своїх сусідів і розмовляй з ними по-їхньому, тоді вони й тебе шануватимуть”* [8 : 18]; *...Він знав напам’ять великі уривки богослужбових текстів, псалми як українською, так і церковнослов’янською мовами...* (Н. Пуряєва) [8 : 120]; *– Мама, – задував Василь Васильович, – навчала нас щоденних молитов церковнослов’янською мовою, якої тоді ми не дуже добре розуміли. Ви знаєте, Юрку, – казав він, – я й до сьогодні молюся по церковнослов’янському...* (Ю. Осінчук) [8 : 112]. Як наголошує племінниця В. Німчука, *він із задоволенням спілкувався на діалекті, причому з місцевими “волохами” вільно розмовляв волоською (румунською)* (М. Мезіна /Німчук/) [8 : 10]. В. Шаркань стверджує, що *В. В. Німчук був неперевершеним знавцем не тільки української, а й інших слов’янських і неслов’янських мов. Він дуже тішився, що говорив угорською, сербською без акценту – носії цих мов у спілкуванні з ним не могли розпізнати, що вчений – не їхній співвітчизник. Одним із найдієвіших способів вивча-*

ти мови Василь Васильович уважав пісню. Доводилося бачити, як під час неформального спілкування після одної з конференцій Василь Німчук продовжував співати чеську пісню куплет за куплетом, коли вже навіть чехи її не знали [8 : 157]. В. Мойсієнко зауважує, що із чужих мов, мабуть, найбільше подобалася В. В. Німчукові сербська, а його улюблена пісня іноземною мовою – “Голубица бјела”. Цю мову він вивчав самотужки [8 : 107]. Н. Бабич ставить собі запитання: Як одна людина може знати так багато (ще й багатьма мовами!) народних пісень? Звідки, з якої потреби і якою “наукою” опанував кілька слов’янських (і не лише літературних) мов і діалектів? [8 : 12]. Є спогади про знання професором іспанської мови: Одного разу Василь Васильович попросив мене допомогти йому знайти в інтернеті праці з історії іспанської мови, бо хотів провести паралелі між розвитком українських та іспанських діалектів. Коли я знайшов книжку, то необдуманно сказав професорові, що вона йому не підійде, бо написана іспанською. Відповідь виявилася несподіваною: “Будете ся сміяти, айбо я по-іспанськы вільно говорю. Та ще й без акценту!”. Виявляється, в аспірантські роки Василь Васильович жив в одному будинку із сім’єю з Іспанії, від них і навчився мови (В. Шаркань) [8 : 157]. Польський славіст Адам Фаловський зауважив, що спілкувався з професором російською мовою, оскільки він українською не володів, але В. Німчук, як згадує мемуарист, зауважив, що *język służy przede wszystkim komunikacji, a nie wugażaniu etosji* (перекл.: мова слугує насамперед для комунікації, а не для вираження емоцій Т. К.) [8 : 145]. Як зауважує І. Панич, з одними він говорив по-довжанськи, з другими по-волоськи, або по-румунськи, з третіми по-мадярськи. [...] Мови для нього були, як допінг. Він у них купався. [...] Ми з ним говорили шістьма мовами (крім української, російської та по-нашому) [8 : 115].

Отже, учений володів, крім української мови та її діалектів, церковнослов’янською, російською, сербською, чеською, англійською, іспанською, німецькою, румунською, угорською – 10 мовами й низкою діалектів.

Крім того, для усвідомлення комунікативного портрета мовної особистості важливо презентувати поведінку В. Німчука крізь призму параметрів невербальної комунікації. Усі, хто його пам’ятає, виокремлюють у портреті вченого неповторну посмішку (П. Білоусенко, Л. Костич, Ю. Осінчук, Мар’ян і Марія Скаби та ін.). Племінниця В. Німчука вважає, що її дядько був завжди усміхненим (М. Мезіна / Німчук) [8 : 11]. Очевидці засвідчують, що його посмішка виявлялася по-різному: він говорив ледь-ледь усміхаючись (Л. Костич) [8 : 84]; посміхався і жартував (Ю. Осінчук) [8 : 110]; його посмішка була відкритою (Марія і Ма’рян Скаби) [8 : 137]. На думку С. Вербича, М. Медвідь і В. Баньої, посмішка вченого завжди щира [8 : 14; 8 : 36; 8 : 101]. А. Даниленко спостерігав грайливу посмішку метра [...] на обличчі Василя Васильовича в якусь хвилину я помітив грайливу усмішку) [8 : 75]. В. Мойсієнко кваліфікував посмішку В. Німчука як приховано-лукаву й доброзичливу [8 : 106], а Н. Бабич уважала її теплою (...тепло посміхався...) [8 : 12].

Для змалювання невербальної поведінки мовця важливо схарактеризувати його погляд, вираз очей. Про це автори мемуарів також залишили свої спогади: очі професора по-юнацьки блищали, швидко бігли за словом (Н. Бабич) [8 : 13]; його [...] погляд [...] випромінював життєрадісність, любов і безмежну віру в Бога і людину (В. Баньої) [8 : 14]; цей погляд був спрямований у небо: коли Василь Васильович щось коментував, давав відповідь на запитання, то спочатку дивився доверху, і мені завжди здавалося, що таким чином відбувається невидима розмова з Вищим

розумом, з Усевийним [...] ; його погляд ... усміхнений і замислений... (В. Баньої) [8 : 15], а ще це ... лагідний погляд карих очей... (І. Гнатюк) [8 : 49], світлий і доброзичливий (М. Медведь) [8 : 101]. Залишився в пам'яті і чудовий (Г. Баран) [8 : 16]; неповторний голос (Д. Кремінь) [8 : 89–93] науковця, а ще його голос теплий і спокійний (А. Даниленко) [8 : 73]; тихий (М. Медведь) [8 : 101]; йому притаманна м'якість інтонацій (Л. Костич) [8 : 85]. Цікаву характеристику манери спілкування В. Німчука надав В. Путрашик, який зауважив, що учений ... слухав навіть поглядом. Наче відкривав для себе якийсь новий зміст у сто разів почутому й прочитаному. Ніби розгадував черговий потаємний сенс, котрий змінюється в часі і просторі, і важливо фіксувати всі його вияви [8 : 124]. Наголосімо, що дуже рідкісною якістю людини є спроможність уважно слухати. Така риса була характерна й для генія української нації Івана Франка [див. про це: 2].

Сучасники Василя Васильовича згадують про його співочий талант: ... серед нас Василь знав найбільше колядок і файно співав (М. Бідзіля) [8: 23], згадують, як звучав мелодійний альт ученого (Д. Кремінь) [8 : 89–93]. Виразно простежувалися деякі особливості його вимови, порівн.: Звук л у російському слові “ловушка”... учений вимовляв децю пом'якшено за рідним діалектом, так, що звучання слова “ловушка” сприймалося неперевершено (П. Салевич) [8 : 134]; Пам'ятаю, що вперше почувши його голос, його специфічне “л”, я подумала, що він родом із Полтавщини, і згодом сміялася сама із себе, як не зуміла тоді розпізнати в ньому такого “виразного” закарпатця! (Н. Пуряєва) [8 : 117].

Портрет кожного мислителя, як правило, характеризується високим чолом, яке приманне й В. Німчуку, про що писав В. Кузан, зауваживши, що думки роїлися довкола його високого чола [8 : 94].

Типовий жест ученого – піднятий вгору вказівний палець лівої руки як наголошення на важливості викладеної інформації, порівн.: А тоді прийшло Королевське Євангеліє (саме Королевське, а не Королівське, – наголошував усміхнено професор Німчук, піднявши вгору вказівний палець лівої руки – ознака того, що говорить про щось цікаве і важливе) (Г. Шумицька) [8 : 161].

Зафіксувалася в пам'яті й невербальна поведінка В. Німчука під час молитви, порівн.: ... він стояв на колінах на дерев'яній клячальниці, спершиш головою на складені молитовно руки (Н. Пуряєва) [8 : 120], про що згадував і отець Ю. Осінчук: Василь Васильович неодноразово наголошував, що їхня мама Марія навчала своїх дітей молитися, обернувшись обличчям на схід. Цю традицію професор Німчук зберігав до кінця свого життя [8 : 110].

Отже, завдяки пам'яті сучасників ми можемо змодельовати мовний портрет української національної лінгвоперсони для майбутніх поколінь.

Висновки. Методологічні постулати теорії мовної особистості та его-тексту, презентованого спогадами про видатного вітчизняного науковця як вишуканої національної лінгвоперсони, а також положення теорії комунікативної лінгвістики дали змогу аспектуально презентувати мовний портрет професора Василя Німчука.

Продемонстровано, що дискурс мемуарів як его-текст, або персональний дискурс чи дискурс пам'яті очевидців містить великий потенціал для інтерпретації опису зовнішності (за багатоаспектними параметрами, насамперед оптичними й акустичними), манери комунікативної вербальної (характерні жанри мовлення, комунікативні стратегії і тактики, типові дискурсивні слова та вирази тощо) і невербальної (характерні

жести, манера спілкування, засоби комунікації, організація взаємодії комунікантів, формування відповідного образу, думки про співрозмовника, здійснення впливу на іншу людину та ін.) поведінки, а також мовної і комунікативної компетенції.

Доведено, що Василь Німчук належить до елітарних лінгвоперсон, оскільки презентує найбільш типові комунікативні риси українця – уміння блискуче моделювати гумор, жарти, іронію, але не дошкульну, а теплу, душевну; дотепно реагувати на проблеми оточення і власної персони; виявляти здатність до самокритики, самоіронії, глузування над власними вадами; володіти широким діапазоном мовленнєвих жанрів, презентуючи майстерність у формулюванні вибачення, рекомендації, поради, розради, привітання, побажання, віншування та ін. Мовець мав компетентність в організації продуктивної дискусії, ефективної полеміки, змістовної консультації тощо. Учений умів створювати комфортні умови для спілкування, теплу атмосферу, завжди уважно слухав і прагнув зрозуміти співбесідника, намагався делікатно переконувати, бути толерантним та уважним до комуніканта. У його манері спілкування домінувала стриманість та небагатослівність, простота і щирість, він легко долав напругу в комунікації. Професор був неперевершеним оповідачем, зокрема майстерно виголошував тости, розповідав анекдоти, актуалізуючи їх до відповідної ситуації, використовував жанри національного фольклору; гарно співав різними мовами, володіючи мелодійним альтом. Учений використовував національні формули вербалізації ввічливості, фатичної комунікації, дотримуючись норм національного мовленнєвого етикету; оперував власними дискурсивними словами й виразами, словами-фаворитами, умів трансформувати прецедентні висловлювання, полюбляв прикрашати свою мову цитатами з популярних фільмів, художніх текстів, шлягерів, любив уживати демінутиви. До кожного комуніканта підбирав особливі мовленнєві тактики відповідно до характеру міжособистісного зв'язку, зокрема й до своїх аспірантів і докторантів, здобувачів, колег по роботі, до родини, друзів, приятелів, дітей, сусідів, священнослужителів, із якими спілкувався та ін.

Слід зазначити високий рівень не лише мовленнєвої компетенції професора, але й мовної, зокрема засвідчено, що вчений володів, крім української мови та її діалектів, церковнослов'янською, російською, сербською, чеською, а також англійською, іспанською, німецькою, румунською та угорською, тобто знав, як мінімум, 10 мов і кілька діалектів іноземних мов. Доречно використовував слова з молодіжного сленгу. Працював над вдосконаленням своїх умінь і навиків різними мовами та діалектами.

В. Німчук завжди доброзичливо посміхався, а його посмішку характеризують як відкриту, щиру, грайливу, приховано-лукаву й одночасно теплу. Карі очі метра “супроводжували” кожне його слово, блищали, віддзеркалювали молодість, а погляд був лагідний, світлий, уважний, він ніби допомагав науковцю уважно слухати співрозмовника, а ще цей погляд випромінював життєрадісність і любов. Відзначали його високе чоло філософа. Голос ученого був теплий і спокійний, тихий і м'який із неповторним інтонуванням та унікальною вимовою, що проєктувалося, зокрема, на окремі звуки, тому мовлення вченого не можна було сплутати ні із чим. А ще виразною була його мовленнєва тональність – щира, тепла, приваблива. Названо й улюблений жест В. Німчука, що супроводжував його повчальне мовлення, – піднятий угору палець лівої руки, що ніби кликав у подорож за його думкою.

Незважаючи на поважний вік, В. Німчук був прогресивною людиною: він активно використовував сучасні засоби спілкування (email, Skype та YouTube), особливо любив Skype, коли міг не лише говорити, але й бачити свого комуніканта.

Отже, мовлення Василя Васильовича мало виключно позитивну налаштованість, визначалося багатством образних засобів, високим рівнем мовної, комунікативної і жанрової компетенції.

Перспективу цієї розвідки вбачаємо в необхідності здійснення опису мовних портретів інших національних елітарних лінгвоперсон для розуміння комунікативної компетенції носіїв української лінгвокультури й моделювання цілісного образу мовної особистості української нації.

Список використаної літератури

1. Загнітко А. Теорія лінгвоперсоналогії : монографія. Вінниця : Нілан-Лтд, 2017. 136 с.
2. Космеда Т. Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри. Львів : ПАІС, 2006. 328 с.
3. Космеда Т. А. Критично-шанувальний дискурс: Віталій Русанівський у часопросторі української науки. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2023. Вип. 59. С. 153–168.
4. Космеда Т. А. Лінгвокреативність С. І. Дорошенка в моделюванні его-текстів: жанр віншування-привітання-присвяти. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2019. Вип. 50. С. 7–17.
5. Космеда Т. А. **Українська Я-лінгвістика: мовна особистість Л. А. Лисиченко в персональному дискурсі** (на матеріалі мемуарів “І на тім рушникові...”). *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди / гол. ред. О. В. Халіман. Харків, 2023. Вип. 58. С. 53–78.
6. Kosmeda T., Zahnitko A., Krasnobaieva-Chorna Zh. Delineation of Linguopersonology and Linguoaxiology : monogr. Adam Mickiewicz University in Poznan. Poznań : Wydawnictwo Naukowe UAM, 2019. 253 s.
7. Осіпова Т. Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі: феномен вербалізації невербаліки : моногр. / наук. ред. Т. А. Космеда. Харків : Видво Іванченка І. С., 2019. 387 с.
8. Професор Василь Німчук у спогадах сучасників / упор. В. Шаркань. Ужгород : Всеукраїн. держ. видво “Карпати”, 2018. 208 с.
9. Kita M. Polski dyskurs prywatności. *Postscriptum Polonistyczne*. 2013. Nr 1 (11). S. 93–103.
10. Lubas-Bartoszyńska R. Nowsze problemy teoretyczne pisania o sobie: przykład wypowiedzi autobiograficznych pisarzy polskich ostatnich dziesięcioleci. *Przestrzenie Teorii*. 2006. Nr 6. S. 51–67.

References

1. Zahnitko A. Teoriia lnhvopersonolohii : monohr. Vinnytsia : Nilan-Ltd, 2017. 136 s.
2. Kosmeda T. Komunikatyvna kompetentsiia Ivana Franka: mizhkulturni, interpersonalni, rytorychni vymiry. Lviv : PAIS, 2006. 328 s.
3. Kosmeda T. A. Krytychno-shanuvalniy dyskurs: Vitalii Rusanivskiyi u chasoprostori ukrainskoi nauky. *Linhvistychni doslidzhennia* : zb. nauk. pr. KhNPU im. H. S. Skovorody / hol. red. N. V. Pidubna. Kharkiv, 2023. Vyp. 59. S. 153–168.
4. Kosmeda T. A. Linhvokreatyvniat S. I. Doroshenka v modeliuvanni ego-tekstiv: zhanr vinshuvannia-pryvittannia-prysviaty. *Linhvistychni doslidzhennia* : zb. nauk. pr. KhNPU im. H. S. Skovorody. Kharkiv, 2019. Vyp. 50. S. 7–17.
5. Kosmeda T. A. Ukrainiska Ya-linhvistyka: movna osobystist L. A. Lysychenko v personalnomu dyskursi (na materiali memuariv “I na tim rushnykovi...”). *Linhvistychni doslidzhennia* : zb. nauk. pr. KhNPU im. H. S. Skovorody / hol. red. O. V. Khaliman. Kharkiv, 2023. Vyp. 58. S. 53–78.

6. Kosmeda T., Zahnitko A., Krasnobaieva-Chorna Zh. Delineation of Linguopersonology and Linguoaxiology : monogr. Adam Mickiewicz University in Poznan. Poznań : Wydawnictwo Naukowe UAM, 2019. 253 s.

7. Osipova T. Neverbalna komunikatsiia ta svoieridnist yii omovlennia v ukrainskomu dyskursi: fenomen verbalizatsii neverbaliky : monohr. / nauk. red. T. A. Kosmeda. Kharkiv : Vyd-vo Ivanchenka I. S., 2019. 387 s.

8. Profesor Vasyl Nimchuk u spohadakh suchasnykiv / upor. V. Sharkan. Uzhhorod : Vseukrain. derzh. vyd-vo "Karpaty", 2018. 208 s.

9. Kita M. Polski dyskurs pryvatnosti. *Postscriptum Polonistyczne*. 2013. Nr 1 (11). S. 93–103.

10. Lubas-Bartoszyńska R. Nowsze problemy teoretyczne pisania o sobie: przykład wypowiedzi autobiograficznych pisarzy polskich ostatnich dziesięcioleci. *Przestrzenie Teorii*. 2006. Nr 6. S. 51–67.

**VASYL NIMCHUK AS A UKRAINIAN
ELITE LINGUISTIC PERSONALITY: VERBAL AND NON-VERBAL
PARAMETERS OF COMMUNICATIVE BEHAVIOR
(based on the memories about the scholar)**

Tetyana Kosmeda

*Vasyl' Stus Donetsk National University
Department of Romance Languages and World Literature
600-richchya Street, 21, 21000, Vinnytsia, Ukraine
phone: 043 250 89 48
e-mail: tkosmeda@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8912-2888>*

The article proposes an analysis of memories discourse regarding the linguistic personality of Vasyl Nimchuk to present his linguistic portrait. The theory of personal discourse, or I-linguistics and linguistic personality, has been updated. Memories belong to the colleagues of the scientist, his relatives, students, acquaintances, and friends. It establishes Vasyl Nimchuk's status as a refined linguistic personality of contemporary Ukraine and characterizes the main parameters of his communicative competence in verbal and non-verbal dimensions. As a linguistic personality, Vasyl Nimchuk is characterized by his skill in modelling positive communicative situations, ability to create a warm communicative atmosphere, consistent demonstration of tolerance and principles, friendly conversational tone, active use of the native dialect in everyday communication, wit, capability to create humour, witty jokes, and adherence to national forms of speech etiquette. The scientist had his own favorite words, favorite discursive words and expressions. He preferred diminutive forms. Vasyl Nimchuk could transform precedent statements according to the situation. He knew many anecdotes, examples of Zakarpattian folklore. He is called a master of refined toasts. The linguistic personality of the professor illustrates his multilingualism. He was fluent in ten languages, including Ukrainian, Russian, Serbian, Czech, Church Slavonic, as well as several non-Slavic languages such as English, Spanish, German, Romanian, and Hungarian. The scientist's non-verbal behavior is characterized by a unique gaze, expressive eyes, distinctive voice tone, soft intonations, a unique smile, and a peculiar listening manner. He had a talent for singing with a melodious alto, and his high forehead was notable among other characteristics. A typical gesture of his as a professor was raising the index finger of the left hand upwards as an emphasis on the importance of the conveyed information.

Key words: Vasyl Nimchuk, refined linguistic personality, verbal and non-verbal dimensions, discourse, communicative competence, linguistic portrait, memories.

*Стаття надійшла до редакції 22.03.2024
доопрацьована 26.03.2024
прийнята до друку 01.04.2024*